

УДК 378.1/379.8:32(477+497.5)

РОГОВИЙ
Владислав Миколайович,
докторант Київського нац. ун-ту
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В ХОРВАТІЇ

У статті розповідається про матеріальну підтримку нашою еміграцією українського студентства в Хорватії в 20–60-х роках минулого століття. Наголошується, що завдяки пожертвам нашого громадянства з різних країн світу українська молодь Хорватії могла одержувати вищу освіту, поповнюючи лави національної еліти.

В статтє идет речь о материальной поддержке нашей эмиграцией украинского студенчества в Хорватии в 20–60-х годах прошлого столетия. Подчеркивается, что благодаря жертвованиям наших соотечественников с разных стран мира украинская молодежь Хорватии могла получать высшее образование, пополняя ряды национальной элиты.

This article covers the issue of material support of Ukrainian students in Croatia had been given by our emigration in 1920–1960. It's emphasized that Ukrainian youths in Croatia could obtain high education and to replenish national elite due to donation of our community from all over the world.

Одними з найактивніших у середовищі української спільноти в Хорватії в 20-40-х роках минулого століття виявили себе студенти. Раніше можна було зустріти тільки окремі повідомлення про присутність українських студентів у Загребі. Скажімо, в збірнику українських ветеринарних лікарів згадувалося, що на ветеринарний факультет Загребського університету першою записалася уродженка Полтавщини Ірина Дятків, яка після невдачі визвольних змагань опинилася з батьками в Югославії [1, с. 132].

Але останнім часом з'явилася навіть окрема розвідка про діяльність українського студентства у вказаний період у Хорватії [2, с. 38–50].

У той же час є можливість поглибити подані Богданом Ліським матеріали, уточнити деякі обставини, використовуючи нові документи, що досі переховувалися в архівах. Йдеться, зокрема, про «Дати до квестіонара Статист(ичної) Комісії тов(ариства «укр. студ. громада» в Загребі та «Звіт з Загребу», виявлені нами в матеріалах так званого Празького архіву, який каральні органи СРСР вивезли після Другої світової війни з Чехословаччини й на тривалий час – аж до проголошення незалежності України - він був недоступний для дослідників. Перший документ, підписаний головою «Української студентської громади» в Загребі Любомиром Макарушкою та її секретарем Павлом Луцьким 5 червня 1922 року [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 184–185 зв.].

У ньому зокрема повідомляється, що «Українську студентську громаду» оснований як нову самостійну організацію, і то перші ініціативні сходи відбулись 28.І. 1922. Від 28. січня 1922. до 12. мая 1922. тривала праця над заснуванням товариства (уложення статуту, винайдення тимчасового льокалю і т. д.). 12.У. ц. р. передано статут університетським властям до затвердження, а 17-го того ж місяця відбулись організаційні загальні збори" [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 185].

До громади на той час вписалося 18 студентів, з них з Наддніпрянщини – 4, Східної Галичини – 11, Бачки, Срема, Боснії – 3, у тому числі 16 колишніх військових. Служили вони в різних арміях: австрійській (8 осіб), російській (4), Української Народної Республіки (4), Українській Галицькій (8), Червоній Українській Галицькій (5).

Студіювали організовані в громаді студенти філософію, медицину, право, зовнішню торгівлю, теологію й лісову інженерію [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 692. – Арк. 14].

Цитований квестіонар дає можливість уявити і те матеріальне становище, в якому опинилися наші земляки, котрі після поразки національно-визвольних

змагань на рідних землях опинилися на Балканах і хотіли продовжувати студіювати у місцевих вищих навчальних закладах. «Ніхто з них ніякої матеріальної підтримки не одержував, окремої допомогової організації тут не існувало. Зверталися до українських громадян в Югославії, одержали 2 вкладки членів-основателів. В банку було 1500 югославських корон.

В усіх університетських містах Югославії життєві умови для студентів-чужинців дуже тяжкі. Нема ніяких знижок від вписового і іспитових такс, ані мензи. – тільки для громадян Югославії. Студенти, які не одержують підмогу з дому, підробляють на фабриках (1) і утримуються канцелярською працею. 2 інваліди. матеріальне становище більшості студентів навіть дуже тяжке. декілька студентів не мають цілий рік сталого харчу, ані якого сталого мешкання» [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 189 зв.].

Беручи за мінімум потребу на місячне забезпечення 700 дінарів, пише Л. Макарушка в «Звіті з Загребу», положення укр. студентства в Королівстві С. Х. С. є дуже невідрадні. Студенти-галичани офіційно ніякої допомоги не одержують мимо чисельних старань. Оскільки удалось дотепер що-небудь узискати, як приміром харчу в студентській харчівні, то всьо тільки завдяки виключно приватній інтервенції прихильних нам впливових хорватців у приватних інституціях" [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 190].

Однак, зауважує Л. Макарушка, така допомога є хвилевою, без подальшої впевненості в її регулярності. Не відрадніша картина і для студентів-наддніпрянців: вони одержують урядову допомогу, але через російські еміграційні комітети, відтак матеріально залежні. А це "потягає за собою зв'язання руків і відстрашує славні одиниці від укр. Організації, тим то і належить собі пояснити, що організація укр. студентства в Югославії не стоїть на такій висоті, як би повинна стояти" [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 190 зв.].

Що ж стосується підтримки українського громадянства на той час, то вона, за словами Л. Макарушки, «полишає багато до бажання. Дотепер ціла поміч

нашому студентству зі сторони нашого громадянства обмежувалась тільки на праці одиниць... Що до наших колоністів в Югославії (Бачка, Срем, Босна), то у них свідомість національної приналежності дуже слаба і тяжко яку-небудь доцільну акцію між ними повести. При помочи однак товаришів-студентів з Бачки, Босні і т. д. висліди праці дають в останнім часі деякі реальні успіхи» [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 190].

Згідно з детальнішим вивченням ситуації в справі української студіюючої молоді в Загребі було виявлено станом на 20 червня 1922 року 50 студентів, з яких вже 28 записалося до громади. Очевидно, це була найбільша українська студентська громада в тодішній Югославії, оскільки в сусідній Люблянї організувалося 22 студентів-українців [6, Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 517. – Арк. 190 зв.].

З весни 1923 року склад громади та її керівництва оновився, бо галичани майже всі виїхали із Загреба. Новий склад керівного відділу був таким: голова Сергій Сухоруків; товариш голови – Всеволод Лаврів; секретар – Гриць Бодукало, скарбник – Гриць Калюжний; члени управи – Гриць Павлоградський і Ірина Дятківа. Члени-фундатори: український діяч проф. Степан Лукіянович і голова загребської «Просвіти» Василь Войтанівський [4, 1924. – Ч. 2-3. – С. 93].

Станом на 1924 рік Українська студентська громада в Загребі була лише однією організаційно дозволеною організацією в Югославії. «Просвіта» і студентський гурток у Люблянї не були зареєстровані. Надзвичайно важке становище для українства залишалось в Сербії. З одного боку «вороже ставлення сербської суспільності й московського еміграційного руху, з другого – селятивно мала кількість, неорганізованість, розборканість і тяжкі матеріальні обставини наші не дають ніякої можливості успішної праці. Існування нашої громади за таких умов можливо з'ясувати тільки тим, що ми знаходимось серед хорватів, які нас розуміють, бо доля хорватського народу дуже подібна до долі нашого» [4, с. 90)].

Однак треба зазначити, що й самі хорвати, котрі цілком залежали від сербів і не могли для себе здобути великих прав, звичайно не могли відкрито допомогти українській студіюючій молоді в цьому напрямку. Сподіватися можна було на моральне підтримання як з боку хорватського студентства, так і з боку деякої частини місцевої преси.

Здавалось би, що перебуваючи в таких умовах, українські студенти змогли б розвинути свою діяльність ширше, але, як вони самі визнавали, «в дійсності ми прив'язані». Справа в тому, що як і на початку перебування на Балканах, так і тепер навіть тих 25 надійних членів(а всі вони, крім деяких галичан, наддніпрянці, що евакуювалися з армією Врангеля) змушені були входити в «Союз Русских студентов», бо тільки через нього можна одержувати стипендії і помешкання [4, с. 91].

Тож треба було відверто сказати, що поки українські студенти будуть матеріально залежні від російських організацій, то про справжню ширшу національну працю не можна й говорити. Відтак єдиним виходом з цього становища українські студенти бачили перетягнення тих, що з великим трудом емансипувалися від росіян, в свій табір у Чехословаччину. Інший вихід – це дати тим людям постійну грошову допомогу з тим, щоб зробити їх незалежними від росіян. «Але нам здається, – вважали наші студенти із Загреба, – що це було б дуже тяжко, а то й зовсім неможливо. Опісля дво чи трьох років перебування тут бачимо, як губляться певні й щирі люди, губляться й бліднуть буйні мрії, а що саме страшніше – забувається рідна мова, рідна пісня й рідна дума. гадаємо, що такий організований переїзд міг би дати можливість багатьом дійсним українцям вилізти з російського болота» [4, с. 91].

Щодо діяльності Української студентської громади в Загребі за останній час, то вона була такою: «1) Здобули від уряду затвердження статуту і право на організаційне існування під назвою "Українська студентська громада».

2) Своїми невеликими силами без копійки грошей змогли улаштувати в

лютім минулого року Шевченківське свято, на котрому були присутні представники від культурних і політичних організацій Загребу. Моральний успіх цього вечора був величезний, і як в міських, так і в російських часописах були дуже гарні рецензії...

Оскільки можливо громада витягає братів-наддніпрянців з московського жерла.

Громада потребує допомоги грошми на організаційні видатки, канцелярію, пошту і інше, бо відсутність таких коштів дуже шкодить праці.

Громада не має українських часописів і журналів, тому просить їх надсилати. Взагалі має нужду в нотах, п'єсах, а особливо в інформаціях про українське життя.

Відчувається тут дуже брак людей, що стоять близько до української культури й укр. руху. Якби були такі люди, то своїм авторитетом і знанням змогли б мати великий вплив на українців цілої Югославії, а їх тут досить. На це треба звернути увагу, бо шкода бачити, як ми й без того не багаті на інтелігенцію, майже кожного дня, дякуючи своїй неорганізованості, губимо може навіть такі дорогі нам інтелігентні молоді сили» [4, с. 93].

Однак, незважаючи на такі перешкоди, українське студентське життя в Хорватії, як і в цілому в Югославії, не завмирало. У 30-х роках Загреб, у меншій мірі Любляна та Белград, заройвся українськими студентами, що прибували сюди з Галичини чи Волині, або з Праги чи Відня. В той час Югославія приваблювала наших студентів, бо життя тут було дешевше, а ставлення до братів-слов'ян – прихильне. У 1934 році у Загребі очолював Українську студентську громаду майбутній медик Михайло Степчишин, після нього – студент ветеринарної медицини Осип Коропей. Пізніше було створене ще одне студентське товариство «Дніпро», до якого прихилилися й місцеві спудеї. Так, вихований у сербському дусі Богдан Павлович під впливом українських студентів вивчив українську й згодом не тільки представлявся українцем, а й почувався таким [1, с. 133].

Головною заслугою українського студентства в Загребі було національне пробудження українських переселенців у Боснії, Словенії та Бачці й Сремі, які були відірвані від пня і через це втратили зв'язок із своїм народом та його змаганнями. Вони навіть добивалися, щоб фільм «Наталка-Полтавка» оголосили як український, а не «руській» [1, с. 135, 136].

Особливо проявив свій патріотизм студент медицини Андрій Пелех, син пароха з Радехівщини, який під час вакацій жив між переселенцями в Словенії, блискучий промовець. Коли в Боснії посвячувано символічну могилу в честь національних героїв, він пішки пройшов десятки кілометрів, щоб на тому святі виголосити промову. Стоячи з відкритою головою на сонці, яке немилосердно палило, дістав запалення мозкової оболонки, від чого й помер. Це була данина українського студентства для національного відродження українських переселенців, і вони високо цінили це - з найдальших околиць прибули масово пішки й на возах, щоб віддати йому останню шану. А після похорону виставляли в читальнях його фото, яке ставили на почесному місці як доказ вдячності за його працю [1, с. 136, 137].

Така просвітня діяльність українського студентства поширювалася по всіх розселеннях наших співвітчизників. Керівники «Української читальні» в Дервенті, що в Хорватській Бановині, писали до Українського технічно-господарського інституту в Подєбрадах коло Праги 8 лютого 1940 року, що в «Босні вже від довшого часу є значне число переселенців... живуть вони розкидано на значнім терені, але проте, особливо останніми часами, між ними розвивається жвава культурно-освітня праця, що зосереджується коло читалень, котрі є майже в кожнім селі» [5, Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 25].

Просили «переслати нам всі свої лекції, що дотепер вийшли з курсу українознавства. Це допомогло б нам у значній мірі поширити і поглибити змістом ведену нами працю» [5, Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 25].

Ми постараємось зробити рекламу інституту і його виданням «певну

рекламу між тутешніми переселенцями, хоч на великі успіхи й не можемо числити з причини невідрадного матеріального становища тутешніх українців» [5, Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 25].

Пробудження національної свідомості викликало й тягу до знань молоді, її прагнення здобути вищу освіту для того, щоб служити рідному народові. Відтак зростала кількість бажаючих серед українців Хорватії вступити до університетів. Однак не всі могли оплатити своє навчання. У листі від 23 березня 1941 року тодішній президент Центрального союзу українського студентства Дмитро Равич писав до професора Євгена Онацького в Рим: «Чи не можна було б в який спосіб допомогти нашому студентству в Загребу? Ми від ЦЕСУС-а вживали різних заходів. На жаль, досі без успіхів. Може б міг Ватикан уділити якусь допомогу чи стипендії цим студентам? Прошу Вас дуже з'ясувати в який-небудь спосіб це...

Управа ЦЕСУС-а, маючи на увазі теж і допомогу для нашого студентства в Югославії, звернулася була ще в листопаді м. р. до Преосвященного Кира Івана Бучка в Нью-Йорку з проханням о допомогу для нашого студентства. Однак ще й досі не маємо навіть відповіді. Якщо буде колись у Вас нагода, прошу від нашого імени поспитатися про можливості одержати нашим студентам, зокрема в Загребу, допомогу з Америки» [8; Immigration History Research Center University of Minnesota: E. Onatzky Papers. – Box 1].

Питання допомоги нашій студіюючій молоді в Хорватії не сходило з порядку денного Комісії допомоги українському студентству під час Другої світової війни. Так, на засіданні КоДУС-у у Львові 2 квітня 1942 року розглядається питання про надання допомоги двом загребським українцям Роману Мусяновичу та Зенону Фалендишу, котрі вивчали медицину. Обом їм призначають стипендію в розмірі 110 рейхсмарок з умовою, що вони перешлють відповідні документи [9, MG 31. – D 203. – Vol. 23. – File 7].

15 травня 1942 року КоДУС виділяє стипендію ще одному українському студентові із Загреба – Андрію Гуралю, котрий також опановує медицину [9,

MG 31. – D 203. – Vol. 23. – File 7].

А коли в липні виявилось, що в касі КоДУС-у забракло грошей для виплати стипендій, то його референт Богдан Лончина звернувся до українських організацій Відня «за позичкою, в першу чергу для наших стипендістів в Хорватії» [9, MG 31. – D 203. – Vol. 23. – File 7].

Як видно з документів КоДУС-у, ця інституція й надалі підтримувала українське студентство в Хорватії. Скажімо, 10 грудня 1942 року надано одноразову допомогу студентам медицини із Загреба Оресту Миновичу та Степану Парфенюку (26). Серед українського студентства Загреба, підтриманого в 1942 році КоДУС-ом, згадується також Ілля Масиник [9, MG 31. – D 203. – Vol. 23. – File 7].

Багато з них після встановлення в Югославії про радянського режиму після Другої світової війни загинули за плекання національної ідеї з рук тоді ще слухняних учнів НКВД, чимало потрапило до сибірських таборів. Але підтримані українством вони відроджували національну свідомість серед своїх співвітчизників на хорватській землі і залишилися в пам'яті як справжні представники еліти рідного народу.

У повоєнний час ситуація з матеріальною підтримкою українського студентства в Хорватії, котра тепер увійшла знову до Югославії, кардинально змінилася. Тут, як і в інших країнах, що потрапили під владу комуністичних режимів, студенти українського походження позбулися тієї допомоги від своїх співвітчизників із західних країн, яку вони одержували раніше. Взагалі їхня кількість значно зменшилася навіть у порівнянні з періодом війни. Скажімо, один з дослідників даної проблеми зазначав тоді: «Якщо говориться про українських студентів в Югославії, то треба брати під увагу лиш тих студентів, що гуртувалися на загребських високих школах, бо тільки одиниці студіювали в Люблянці й Білгороді, а й ці оставалися під безпосереднім організаційним впливом загребської більшості» [7, 1947. – Ч. 1. – С. 25].

І лише після того, як Югославія дещо звільнилася з-під впливу Москви, можна було відновити матеріальну допомогу українським студентам у цій країні. Зокрема, на початку 1960-х років місячні допомоги нашим у Югославії становили пересічно 100 динарів [3, Звіт про діяльність КоДУС-у за 1961 рік].

Наступного року, коли КоДУС подавав допомогу 70 студентам, серед них були і громадяни Югославії [3, Заклик до колишніх стипендіятів КоДУС-у].

Та українська студіююча молодь, котра здобувала вищу освіту на теренах Хорватії, не тільки одержувала відповідні дипломи – вона водночас творила нашу національну еліту на чужині. Ту провідну силу еміграції, котра могла представляти українство перед світом, постійно нагадуючи йому про право великої європейської нації бути господарем на рідній землі. І це стало можливим завдяки жертвності української еміграції.

Список використаної літератури

1. *Коропей О.* Студії та громадська праця українських студентів в Югославії / *О. Коропей* // Альманах об'єднання українських ветеринарних лікарів. – Нью-Йорк ; Чикаго ; Вінніпег, 1981. – С. 132.
2. *Ліський Б.* З діяльності українських студентів у Хорватії (1920–1945) / *Б. Ліський* // Українці Хорватії: матеріали і документи. – Загреб, 2002. – Кн. перша.
3. *Поточний архів КоДУС-у: Звіт про діяльність КоДУС-у за 1961 рік.*
4. *Студенський вісник.* – Прага, 1924. – Ч. 2-3. – С. 93.
5. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління.*
6. *Центральний державний архів громадських об'єднань України.*
7. *Ярдич М.* Українське студентство в Югославії / *М. Ярдич* // Студентський клич (Грац). – 1947. – Ч. 1. – С. 25.
8. *Immigration History Research Center University of Minnesota:* (ці документи виявив проф. Володимир Сергійчук).
9. *National Archives of Canada.*